

Abdulaziz*

Dr. Nihat KARAER**

ÖZ

Aslına sadık kalarak Türkçe'ye çevirmeye çalıştığımız bu kitapçık; Abdülaziz'in Fransa seyahatinin hemen öncesinde, Sultanı ve Osmanlı Devleti'ni Fransa kamuoyu ile Paris halkına tanıtmaya gayesiyle E. Dentu tarafından yazılmıştır. Yazar kitabında, Osmanlı Devleti ve Abdülaziz hakkında olumlu görüşler bildirmiş, ayrıca eserinin sonunda gerçekleşecek seyahate yönelik kısa bilgi vermiştir.

Yazara göre, inanç farklılıkları bu iki ülkeyi birbirinden ayırsa da, menfaatlerinin benzerliği birbirine yaklaştırmış, Kırım Savaşı'nda da bu iki devlet birlikte savaşmış Rusları yenmişlerdi. Abdülaziz'in III. Napolyon'u ziyareti, bir nezaket gösterisinden öte bir güven göstergesidir. III. Napolyon'un bütün gücüyle destek verdiği Osmanlı Devleti'nin Sultanı'nı bir müttefik olarak karşılayacağı gibi, Paris halkı da sempati ve sıcaklıkla karşılayacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Abdülaziz, Paris seyahati, Osmanlı Devleti, Fransa.*

ABSTRACT

This booklet, which I tried to translate into Turkish by keeping its original, was written out by E. Dentu just before Sultan Abdulaziz's voyage to France in order to present the Sultan and the Ottoman State to the French public opinion. In his book, the author expressed positive views about the Ottoman State and Abdulaziz, and he also gave brief information about the voyage to be carried out at the end of the work.

According to the author, despite the difference in belief, the similarities in the interests of the two states made them closer, and these two states fought together in the Crimean War and defeated the Russians. Abdulaziz's visit to Napoleon is not only an indication of kindness but also a sign of confidence. Not only did Napoleon the Third support fully and welcome the Sultan as an ally, but the people from Paris welcomed him with affection and warmth.

Keywords: *Abdulaziz, the voyage to Paris, Ottoman State, France.*

* Bu tarihlerde genel olarak seyahat eserleri yayınlayan bir yayınevi sahibi olan E. DENTU tarafından, Abdülaziz'in Avrupa seyahatine çıktığı günlerde aynı isimle Paris'te 28 Haziran 1867 tarihinde yayınlanan kitapçığın (E. DENTU; *ABDUL-AZIS*; Libraire Editeur; Palais-Royal, 17 Et 19; Galerie D'orleans; Paris, 1867) çevirisidir. Kitapçığın orijinali 33 sayfadan oluşmaktadır.

** Süleyman Demirel Üniversitesi, Burdur Eğitim Fakültesi.

25 Haziran 1861 günü gece saat 01'de Osmanlı donanması, İstanbul Boğazı'nda resmi tören geçidi yaparken dellâllar, yüksek sesle şunları tekrarlayarak İstanbul sokaklarında dolaşıyorlardı:

“Sultan Mahmut Han'ın oğlu, padişahımız Sultan Abdülmecid Han öldü. Ruhu şad olsun. Halefi Sultan Mahmut Han'ın oğlu, Sultan Abdülaziz Han'dır. Tanrı onun saltanatını korusun”.

O sırada, 9 Şubat 1830 doğumlu, genç ve sağlıklı Abdülaziz saraydan çıktığında henüz 31 yaşındaydı.

Yeni Sultana sadrazam, serasker ve Kapudan Paşa refakat ediyordu. Sarayın avlusu bayram törenlerinde olduğu gibi göz kamaştırıcı bir parlaklığa, düğün havasına, şatafata ve canlılığa sahipti.

Taht, büyük kemerin altına yerleştirilmişti; daire şeklinde dizilmiş askerler yeni padişahı sevinçli ve saygılı alkışlarıyla selamlamakta sabırsızlanan kalabalık halkın izdihamını önlemeye çalışıyordu. Karşı tarafta, imparatorluğun bando takımı bulunuyordu. Yanlarda, bütün tören boyunca, büyük bayram günlerinde adet olduğu gibi: “*Tanrı, Sultanı bin yıl korusun*” (*Padişahımız çok yaşa*) diye bağırarak saray uşakları duruyordu.

Abdülmecid'in halefi Abdülaziz halkın coşkulu alkışları, seyirciler arasındaki bir memnuniyet mırıltısı, sevinç gösterileri, top atışları ve bandonun çaldığı askeri marşlar arasında merasim alanına girdi ve tahta oturdu.

“*Moniteur*” gazetesi, bir görgü tanığına dayanarak resmi merasimin akış şeklini bu şekilde ifade etmiştir.

Karakterinin sağlamlığı enerjik tavırlarıyla uyum içindeydi.

II. Mahmut'un ikinci oğlu (Abdülaziz) bir daha terk etmemek, kaçıp gitmemek üzere, babasının kan ve ateşle açmak zorunda kaldığı reform dönemini ve reformcu görevi (misyonu) büyük bir ciddiyet ve üstün bir enerjiyle üzerine alıyordu. Halbuki, örnek vermede ilk padişah olma şerefine sahip, önceleri adaletli ve insancıl duygularla kendisini reformlara adayan kardeşi Abdülmecid, daha sonra haremde sorumsuzca, kaygısız bir hayata dalarak her şeyi unutmuştu.

Çalışkan ve aktif bir gençlik, ölçülü ve sade bir hayat Abdülaziz'i Tanrı'nın ona ayırdığı hedeflere çok iyi hazırlamıştı.

Yüzyıllar boyunca, bitmek tükenmek bilmez entrikalar ve ardı arkası kesilmeyen saray isyanları nedeniyle ürkekleşen Türkiye'deki sarayın politikası, kamu işlerinden uzak, Sultanın veliahdını saraya kapatarak mutlak bir inziva hayatına mahkum ettiği biliniyor.

Bu veliaht, sırası gelip tahta çıkacağı güne kadar, miskinlik ve cehalet içinde çürüyüp gittiği sarayda haps ediliyordu. Buna karşılık yaşama hakkını elde etmekten memnundu. Zira, haberi olamadan, bayrağı ve önderinin yeniçerilerin olduğu isyanları önlemek için genellikle zehirleniyor veya katlettiriliyorlardı.

Abdülmecit, yeniçeri ocağının kaldırılmasıyla gereksiz hale gelen bu barbarca geleneklere son verdi; kardeşine, hayatını ve özgürlüğünü başışlamakla kalmayıp, özel hayatını istediği gibi, keyfince düzenleme hakkıyla birlikte, kendini eğitip geliştirme imkanını ve hakkını da sağladı.

O halde, Abdülaziz'in eğitimi, eski zamanlardaki sultan veliahtlarının eğitiminden tamamen farklı idi.

Ağabeyi (Abdülmecit), Abdülaziz'i çok severdi; bununla birlikte, Abdülmecit'in hükümdarlığı zamanında, Abdülaziz kamu işlerinin tamamen uzağında kalmıştır, ama tutkuyla kendini en aktif ve en yorucu egzersizlere verebildiği gibi, en ciddi ve en çeşitli incelemelere de hırsıyla kendini adayabilmek içine gerekli mutlak özgürlüğe sahip oldu. Bu dönemde, ata binerek, ava giderek, Asya kıyısındaki Phanaraki modeli çiftliğinde tarımla uğraşarak, denizcilik ve yüzmeye ilgili bütün sorunlarda pratik bilgilerini geliştirmek arzusuyla, gerek Marmara, gerekse Karadeniz'de yatla gezinti yaparak vaktinin büyük bir kısmını geçiriyordu. Prensleri aydın, insanları güçlü kılan, sağlam eğitimi, işte bu yolla aldı.

Abdülaziz'in gençlik döneminin bir başka özelliği de, Abdülmecit'in ardından tahta çıkacağı güne kadar, hayatında tek bir kadın olmasıydı. Ağabeyinin, zevke aşırı düşkünlüğü ve suiistimalin üzücü sonuçlarından etkilendiği için, onun tam tersine, namuslu ve ölçülü olmuştu.

Yetenekli, orta boylu olmasına rağmen güçlü, düzgün bir dış görünümlü, babası II. Mahmut'un yaşayan portresi olan Abdülaziz, zekasının keskinliğini ve sağlığını korumayı bilmeyi, bu düzenli hayata borçluydu.

Hükümdar açısından zeka olduğu kadar beceriklilik, temkinlilik olduğu kadar istek gerektiren ve büyük bir imparatorluk için öylesine zor olan bu geçiş döneminde, kurallara göre Abdülmecit'in yerine tahta geçecek olan şehzade, işte böyle biridir.

II. Mahmut'a layık bir oğul olan bu yeni Sultan, zamanının gereklilikleri, olayların akışı, durumun ciddiyeti ve Tanrı'nın amaçlarının gerektirdiği reformcu rolünü gerçekleştirecek düzeyde olduğunu göstermekte gecikmedi.

İmparatorluğun ileri gelenlerinin övgülerini, saygılarını kabul ettikten sonra, Abdülaziz, İstanbul'un Avrupa yakasında, Abdülmecit yaşarken, kendi zevkine göre hem sade, hem sanatsal olarak yaptırıp süslettiği, Dolmabahçe'deki özel konutuna dönmek üzere gösterişli kayığına bindi.

Tahta çıkacağı güne kadar, yolculuğunda kendisine eşlik eden 9 Ekim 1857 doğumlu büyük oğlu Yusuf İzzettin'in de annesi ve haremde sevdiği tek kadın Fatma Sultan ile Abdülaziz, etüd ve meditasyonla, vücut egzersizleri ve entelektüel çalışmaların verdiği yorgunluktan uzaklaşmak için, bağ bahçe işleriyle, müzik, resim, nümizmatik (eski para inceleme) bilimiyle ve mineralojiyle (madencilik) ilgilenmek ve uğraşmak için inzivaya çekilmişti.

Gözde ikametgahı olan bu saraya döner dönmez, Abdülmecid'in oğullarını ve kızlarını evlat edinen Abdülaziz, yeğenlerini yanına çağırdı ve yerleştirdi; onlar da o sırada yalnızca annesi Valide Sultan, karısı Fatma Sultan ve oğlu genç prens Yusuf İzzettin Efendi'den oluşan aileyi tamamladılar.

Yeni Sultan, II. Mahmut'un ölümünde, ağabeyinin kendisine göstermiş olduğu sevgiyi, vefayla hatırlıyor ve bu borcunu fazlasıyla, sevgi ve şefkat olarak, ölümünden çok üzüntü duyduğu ağabeyinin çocuklarına gösteriyordu.

Abdülaziz, 25 Haziran 1861'den itibaren, görev bildiği bu kutsal koruyuculuk ve vasilik ödevlerini hiçbir zaman ihmal etmedi ve 21 Eylül 1840 doğumlu Abdülmecid'in büyük oğlu, yeğeni bugün itibarıyla veliaht olan Mehmet Murat Efendi'yi, erkenden, yerine geçmeye hazırlayan da odur.

Ağabeyinin ailesiyle ilgilendikten sonra, Abdülaziz, tamamen Türkiye'nin mutluluğu ve refahı için çalıştı. Geleneğe uyarak, ilkönce, İstanbul surlarında Muhammed'in yanında savaşırken ölen, Peygamber'in Eyüp adındaki bir sancaktarının mezarı üzerinde yapılmış olan Eyüp Camii'ne görkemli bir şekilde gitti. Dervişlerin şeyhi, ona Osman'ın kılıcını işte bu camide kuşattırdı. Bu görev verme akdi, Sultanlığa geçiş göstergesi olarak yapılırdı.

Abdülaziz'in düşüncesi, bu yapmacıklı, göstermelik törenin sembolik özelliğinin ötesinde bir şeydi. Osman'ın kılıcı, ona, hanedan sülalesinin kurucusunun görkemli yaşamını hatırlatıyordu. Eyüp Camii'nden çıkarken, Bursa'ya gidip, bu İslam kahramanının saygıdeğer mezarında yemin etme, bütün zamanını, zekasını, enerjisini, isteğini imparatorluğun yenilenmesine kendini adama kararı aldı.

Bu kutsal ziyaret dönüşü, hemen işe koyulmaya kararlı olan Abdülaziz, tahta çıkışının vesilesiyle, geleceğin andı ve hükümdarlığının programı demek olan 1 Temmuz 1861 tarihli imparatorluk belgesini onayladı.

"*Monitör*" gazetesinin yayımlandığı çeviriye göre, Batılı bir hükümdarın kaleminden çıktığı sanılan bu bildiri metni, en pratik fikirlerin, en dürüst niyetlerin, en insancıl duyguların, en doğru prensiplerin, en özgür düşüncelerin izini o denli güzel taşır ki, en gelişmiş medeniyetlere ilham kaynağı olabilir:

“Şanlı vezirim, Mehmet Emin Paşa;

Kainatın efendisinin ebedi emirlerine göre, şanlı atalarımın imparatorluk tahtına çıkmış olan ben, gösterdiğiniz sadakat ve ileri görüşlülükten dolayı, imparatorluğumun diğer nazırları ve memurları için yaptığım gibi, sizi vezir-i âzamlığa getirdiğimi teyit ederim.

Herkesin bilmesini isterim ki, en büyük dileğim, Tanrı'nın yardımıyla, devletin refahını artırmak, ayırım gözetmeksizin tüm tebaamın mutluluğunu sağlamaktır. İmparatorluğumdaki bütün tebaamın mal, can ve namus güvenliğini sağlamak için, iyi bir sonuç elde etme niyetiyle şimdiye kadar onaylanmış ve yapılmış kanunları bütünüyle uygulayacağımı herkes bilsin isterim.

Adalet demek olan ve aynı zamanda istikrarın ve imparatorluğumuzun görkeminin temelini teşkil eden kutsal yasamızın temel kuralları bizi selamet yoluna götürüyor. İmparatorluğun yönetimiyle ilgili her şeye herkesin dikkat etmesini kati suretle istiyorum.

Bütün devletlerin huzur ve refahının, şanınin korunması ve artırılması, herkesin mevcut kanunlara riayetine, büyük küçük her vatandaşın titizliğine, hak ve ödevlerinin ötesine geçmemelerine bağlıdır.

Bu yolu izleyecekler bilsinler ki, benim hükümdarlık ihtimamımı görecekler, bu yoldan sapanlar da hak ettikleri cezaya çarptırılacaklardır.

Kamu hizmetlerinin çeşitli dallarında görev yapan ulema, memur ve görevlilerden kati suretle, görevlerini tam bir dürüstlük ve örnek bir sadakat ile yapmalarını emrediyorum.

Devletlerde, önemli işler ancak, üst düzey yönetici ve memurların dirayeti, yardımlaşması, birliği, aydın çabaları, sabırları ve Tanrının yardımı ile gerçekleşir.

İmparatorluğumuzun iç ve mali yönetiminde düzen, bu değişmez temele bağlı kalarak, yani herkesin dürüst çabalarıyla sağlanacaktır. Ben, şahsım adına, sürekli dikkat ve ihtimam göstereceğim.

Tanrının yardımıyla, bir süredir çeşitli sebeplerden dolayı ortaya çıkmış mali güçlüklerle bir son vermek amacıyla, şahsen göstereceğim özene imparatorluğumun çeşitli nazırlıklarının ve yönetiminin de titizlikle uyması gerekecektir.

İmparatorluğun mali kredisini ve halkımın refahını arttırmaktan başka bir düşüncem olmadığı düşüncesine sahip olan nazırlığım, projeler sunmak, sağlam bir ekonomi kurmak ve bunları korumak konusunda tam bir tasarruf sağlamaya yönelik kanun tasarıları ve değişiklikleri yapmak ve onları her türlü ihtilafa karşı korumak zorundadır.

İmparatorluk kara ve deniz kuvvetleri, imparatorluğumuzun büyüklüğünün güvencelerinden biridir. Hükümetim, onların disiplinlerinin korunmasına ve ihtiyaçlarının karşılanmasına özen gösterecektir.

Hükümetim, dost ve müttefik devletler ile Osmanlı İmparatorluğu arasında var olan dostane ilişkileri koruyup giderek güçlendirmek için çalışacaktır. Mevcut anlaşmalara gerekli özen değişmeden gösterilecektir.

Nihayet, yönetimin her dalında görev yapanlar, imparatorluğa sadakati, inancın, doğruluğun, dürüstlüğün kutsal ödevlerini kendilerine vazife olarak bilsinler.

Mutluluğa ve selamete giden tek yolun bu olduğunu herkes iyi bilsin.

Kesin dilek ve emirlerim bunlardır.

Hiçbir ayırım yapmaksızın, halkımın refahı için çalışacağım. Farklı dinler ve ırklardan olan halkımın mutluluğunu sağlamakta, aynı adalet, aynı ihtimam ve aynı sabrı göstereceğim.

Tanrının bize bahsettiği geniş kaynakların sürekli geliştirilmesi ve buna bağlı olarak, huzur ve refahımızın, hükümranlığım altında, sağlanması ve geniş topraklarımızın bağımsızlığı, her an düşüncelerimin konusu olacaktır.

Tüm iyiliklerin kaynağı olana yüce Tanrı bizi korusun”.

Abdülaziz.

Eylemleri sözleriyle denk olacaktı. Temmuz'un ilk günlerinden itibaren, Abdülaziz, prens annelerinin bundan böyle, yalnızca sarayda kalmaları kararını alıyordu; sarayın haremmini kapattırıyor, ağabeyinin bıraktığı borçları ödemek için saraydaki mücevherleri, değerli eşyaları ve elmasları sattırıyordu. Tutumluluk ve düzen örneği vererek, kendisine ayrılan ödenekleri yarıya indiriyor, saray harcamalarını önemli ölçüde azaltıyordu.

Başlangıçtaki ve ikinci dereceden önlemler sadece bunlardı: O zamanlar çok düşük olan devletin kredisini yükseltmek ve kötü durumda olan hazineyi düzeltmek için daha önemli ve daha etkin reformlar bunları izleyecekti.

1 Temmuz 1861 tarihli Hattı Hümayun'da, yeni sultan mali soruna, özellikle özen göstereceğini bildirmişti. Birkaç ay geçer geçmez, imparatorluğu kaçınılmaz bir krizden ve hatta çöküşten kurtaracak cesurca bir operasyon gerçekleştirerek, *Kaime*'yi piyasadan çekip, söylediğini haklı çıkarıyordu.

Türkiye hakkında muhteşem bir kitap yazan yazar, M. Camille Collas'a göre, bunca sıkıntı ve güçlüklerin ortasında, bu kurtarıcı önlem alındı.

Abdülmecit ölünce, *Kaime* denilen değeri düşmüş kağıt, orada burada 230 milyonluk itibari değerle dolaşıyordu. Bu kağıdın değerden düşmesi ve

para değişiminde ortaya çıkan fark, hazinenin, merkezi yönetimce harcanan miktarın tam olarak ne olduğunu bilmesine izin vermiyordu.

Gerek malzeme alımı, gerek dış ödemelerde hükümetin boşuna yaptığı fedakarlıklar, yıllık olarak 115 milyon liraya yükseliyordu. Gelirlerin, aşırı harcamaları karşılayamamasından dolayı, borç yükü, faizleri yüklü ödemelerle birlikte % 50'yi bulan yeni borç alımlarıyla, önu alınamaz biçimde artıyordu. Borç, Abdulaziz tahta çıktığında, 450 milyona yükselmişti.

Bu sırada, yıllık bütçe açığı 37 milyon 500.000 franktı. Bu açık, 75 milyon kadar olan ve *Kaimenin* değer yitirmesinden kaynaklanan kayıpla daha da artıyordu.

Görülüyor ki; Türkiye'nin iflasın eşiğinde olduğu çok açıktı.

Sıkıntı derin, tehlike yakındı.

Abdulaziz, umutsuzluğa düşmedi; yaraya parmak bastıktan sonra, büyük bir hırsla, imparatorluğun kredisini uzun bir süreden beri yiyip bitiren felaketten imparatorluğu kurtarmak için, coşkun bir arzu ile enerjik ve tez bir karar aldı: 200 milyonluk bir ödünç para sözleşmesi imzalayıp, yeni bir sürekli gelir tahvilini karamname ile düzenleyerek, bu iki kaynaktan elde edilecek geliri, *Kaimenin* çekilmesine, hesap tasfiyesine ve borcun önemli ölçüde azaltılmasına ayırdı.

Kısa sürede piyasada tek bir *kaim*e kalmadı ve borç büyük ölçüde geri ödendi.

Türkiye'nin saygınlığı kurtulmuştu.

İstanbul'da bulunan, Avrupa ile çalışan ilk kredi kuruluşu olan, 67 milyon 500.000 franklık sermayeyle Osmanlı Bankası, Abdulaziz'in hükümdarlığının ilk dönemlerinde kuruldu. Türkiye, bu bankanın kurucuları aracılığı ile, 4'te 3'ü, Abdülmecit'in kardeşi Abdulaziz'e bıraktığı büyük borcun ödenmesinde kullanılacak 200 milyonluk ikinci bir borç para sözleşmesi imzaladı.

1863'ün sonunda, uzun zamandır, hazineye büyük kayıplar verdiren *Galata borçlarından* geriye bir şey kalmamıştı ve yakında, bu sırada kabul edilmiş olan iyi ayar paralarla aynı düzeyde düşük ayar para birimleri de dolaşımdan kaldırılacaktı. Osmanlı Bankası, devletin kullanımına sunduğu özel kaynaklardan yararlanarak "beschlich" (beşlik) denilen bütün bu paraları dolaşımdan çekmek görevini üstüne aldı.

Bu yönetimle, vergi gelirleri de hazinenin, vergi mükelleflerinin ve tarımın çıkarına yönelik olarak, sürekli bir yükselme eğilimine girdi. Abdülmecit döneminde, henüz taslak halinde olup, birkaç yerleşim

biriminde uygulanan ve Abdülaziz döneminde bütün ülkeye yayılan önemli kadastro operasyonu, büyük bir özen ve canlılıkla sürdürülür.

Abdülaziz yönetimi, bir süre önce, Devlete ve vergi mükellefine yarar sağlayan başka bir önlem daha aldı. Eskiden, vergisini, sahip olduğu mal veya ürünle ödemek zorunda olan kırsal kesim toprak sahipleri, artık vergilerini bu yeni sistemin kabulünden önceki beş yılın ürününün ortalaması üzerinden hesaplanan miktara göre para cinsinden ödeyebileceklerdi.

Nihayet Türkiye, mali alanda, kendisinden evvel var olmayan normal şartlara kavuşmuş olmayı, Abdülaziz'in kesin kararlılığına borçludur. Yıllık gelir gider bütçesinin oluşturulması ve yayınlanmasını isteyen odur.

Bu resmi doküman aracılığıyla, hazinenin, her dönemde gerçek durumu bilinmekte ve imparatorluk kaynaklarının yıldan yıla artışı izlenebilmektedir.

Abdülaziz yönetiminde, son yıllarda Avrupa'nın güçlü ülkeleriyle imzalanan akıllıca gümrük reformları ve çok sayıda ticari anlaşmalarla, İstanbul'un tek limanında, büyük tonajlı gemiler inşa ettirmesiyle, Türkiye'nin deniz gücü kabiliyetindeki önemli artış ve devletin mali yönetimine getirdiği iyileştirmeler sayesinde, kaynaklar arttı.

Gelir bütçesi de aynı gelişmeyi gösterdi: Abdülmecit öldüğünde, bütçe, ancak 175 milyondur; bugün, kamu borçlarının faizlerini ödemeye ve devletin bütün harcamalarını karşılayacak bir miktar olan, yaklaşık 400 milyona yükseliyor.

Bu kaynak artışı, hükümete, demiryolu, telgraf hatları ağı yapımını başlatma, Asya ve Avrupa'nın tüm kıyıları üzerine fenerler inşa edilmesi olanağını sağladı.

Abdülaziz'in karakterini, en çok yücelten ve dolaylı olarak finansal sorunlara eğilen, enerjik icraatlarından biri, hükümdarlığının ilk zamanlarına rastlar. Zira, bu icraata olanak sağlayan reform tasarıları, tarımın durumunu iyileştirmek ve özel ve kamuya ait kaynakları artırmak için olduğu kadar, hazinenin yasal kaynaklarını da artırmak amacını taşıyordu.

Kısa bir süre önce yasalaşan ancak Abdülaziz'in tahta gelir gelmez durdurduğu, *Vakıflar* adı altında, şimdiye kadar bu adla her türlü vergiden muaf tutulan imparatorluk toprağının yaklaşık dörtte üçünü kapsayan dini mülklerin yeniden düzenlenmesi söz konusu oldu.

Burada, bu önlemin yararını ve önemini aynı biçimde bu önleme karşı çıkan güçlüklerin doğasını kavramak için birkaç açıklama yapmak gerekiyor. Bunları Camille Collas'ın kitabından alıyoruz.

Öncelikle, kökeni, fetih zamanına rastlayan *Yasal Vakıflar* bulunmaktadır. Bunlar, yenilenlerin topraklarının yenenerler arasında paylaşılması sırasında, Osmanlı topraklarının, camilere tahsis edilen kısmını oluştururlar. O günden bu yana bu vakıfların sayıları, gönüllü bağışlar ve dindar kuruluşlarla birlikte artış gösterdi.

Şeyhülislamın girişimiyle camiler, ibadet harcamalarını, okul ve düşünürler yurdu harcamalarını kendilerine ait olan toprağın gelirleriyle karşılamak zorundaydılar.

Bir de, özellikle büyük bir oranda, *Geleneksel Vakıflar* vardı. Bunlar da şöyle oluşmuş ve şöyle yayılmışlardır;

Müslüman ya da Hıristiyan bir bina sahibi, mallarını, malın gerçek değerinin onda biri kadar bir tazminatın peşin ödenmesi karşılığında, bir camiye devredebilirdi.

Bu ödemeyle cami, malların gerçek sahibi oluyordu. Fakat, aynı zamanda cami, satıcıya, yıllık sabit bir kira karşılığında, sınırsız süreli bir kira sözleşmesiyle, işletme hakkını veriyordu.

Bu kâr, caminin ödediği aşırı düşük satış fiyatıyla karşılaştırıldığında, cami için, çok yüksek faizli sermaye yatırımına denk geliyordu.

Eski mal sahibi, böylece kiracı oluyordu.

Sınırsız süreli sözleşmeye ve değişmez şartlara tabii kiracı konumuna gelen mal sahibi, mallarını cami himayesine verebiliyor, kar ödediği cami tarafından korunarak, bu mallardan rahatça faydalanabiliyordu.

Geleneksel Vakıflar'ın kiracısı, bu mallardan yararlanma hakkını yaşarken çocuklarına hatta üçüncü şahıslara verebiliyordu.

Ama, miras bırakacak çocuğu yoksa, sözleşmenin süresi doluyor ve malın kullanım hakkı camiye ait oluyordu.

Mallar bir kez camiye kaldı mı artık satılamaz, başkasına devir olunamazdı.

İşte bu şekilde, zamanla, ulema sınıfı içinde yer alan ve bilindiği üzere, Camiler adına, *yasa*" ve alışlagelmiş *vakıfları* yöneten Müslüman din adamları, ülke (Türkiye) topraklarının önemli bir bölümünün sahibi durumuna gelmişlerdi. Cami mallarının, Tanrı'nın ve yoksulun malı olduğunu ileri sürerek, *Vakıfları*, her türden emlak ve taşınmaz mal vergilerinden muaf tutturmayı da başarmışlardı.

Uzun zamandan beri, sultanın bir nazırının elinde bulunan ve camilere verilmiş mal hakkını temsil edip kullanan vakıf yönetimi, bu mal hakkıyla ilgili ilk zorunlulukları, yalnızca, kısmen yerine getirirdi. Gelirleri 4 milyon

600.000 frankı geçmez, harcamaları 9 milyon 200.000 frankı bulmaz. Yıllık eşdeğerde sübvansiyonla, yarı yarıya açığı kapatan hazinedir, devletin bütçesidir.

Bu son yıllarda, *yasal ve geleneksel vakıfları* içine alan bunca yaygın dini mülk, nasıl olur da daha büyük bir gelir getirmez?

Buna şaşırılmamak lazım.

Başka yerlerde olduğu gibi, Türkiye'de de gelecek kaygısı olmayan, sadece şimdiki zamanı düşünen bir birliğin elinde, devir olunmaz ve böylece taşınmaz mal haline gelen topraklar tabiatıyla kötü işlenip, kötü yönetilir hale gelmişlerdir. Şu halde, bu sistem, aynı zamanda söz konusu topraklar üzerinden hiçbir vergi almayan devletin çıkarlarına, tarımsal zenginliğine ve kamu servetine zararlı idi.

Abdülaziz, yönetime gelir gelmez, bu içler acısı durumu kökünden değiştirme isteği duydu. Dini mülklerin yeniden düzenlenmesi işini incelemeye aldı. Şeyhülislam, tasarılarından haberdar edildiği zaman, tepkisi açık ve sert oldu.

Vezir-i Azam'a eşdeğer olana bu yüksek memurun gücü herkesçe bilinir; hukuk ve din yönetiminin başında, hem hukuksal hem dinsel otoriteye sahip şeyhülislam, din ve hukuk adamlarını atamakla görevlidir. Son derece etkili ve zengin Ulemanın başıdır. Hükümdarına karşı gelebilecek kadar kendini güçlü görür. Ama, hangi zamanda kime, karşı geldiğini bilmiyordu; Abdülaziz hiç tereddüt etmedi; onu görevinden azletti.

Yeniçerilerin ortadan kaldırılmasındaki gibi, bu alanda az görülmüş gözü pek bir darbe idi. Yeni sultan, II. Mahmut'un oğluna yaraşır bir davranış içinde olduğunu göstermeye başlıyordu. Aydın kişiler, dinamizmini içtenlikle desteklediler ve kaderlerinin, medeniyet ve gelişim yolunda ilerlemek adına, bütün çıkarıcı ve aptalca dirençleri ve hatta gerekirse, ulemanın engellemelerini kırabilecek bir sultanın elinde olduğunu görerek, ülkenin geleceğine güven duymaya başladılar.

Abdülaziz'in kararlılığı, sonunda, tüm engel ve güçlükleri yendi. Dini mülklerin yeniden düzenlenmesi, bugün, çözümlenmiş bir olgudur. 21 Mayıs 1867 tarihli *irade* gereğince, mal sahibinin yalnızca çocuklarına ait olan *Vakıf* malının mirası, bundan böyle, bütün akrabalarına kalabilecekti. Yaşamında, borç edinmek için Vakıf malını ipotek altına koyabilecek ki bu eskiden yasaktı; isterse, borcuna karşılık olarak verebilecekti.

21 Mayıs 1867 tarihli *irade* ile, hemen hemen bağımsızlaştırılmış değilse de dini niteliklerden arındırılmış, din görevlilerinin malları, vergi olarak halka geri dönmüştür; bundan böyle, diğer mallarla aynı vergiye tabii tutulacaklardır.

Fransa'ya hareketi öncesinde, Sultan, aynı derecede önemli başka bir tedbirle, geniş menzilli bu reformu tamamlayarak, yabancılara, önceleri yasak olan, kendi adlarına taşınmaza sahip olabilme hakkını verdi.

Türkiye, bugün, bu bakımdan, İngiltere'yi geride bırakmıştır.

Bu, şimdiye kadar işlenmemiş ve verimsiz kalmış ve her türden üretim bakımından oldukça zengin Türkiye'yi, Avrupa sermayelerine açacak verimli bir devrim, organizasyon ve mal kanunda bir devrimdir.

Bu işletmelerin başında, Osmanlı imparatorluğuna henüz girmiş olan, 1810 tarihli eski Fransız kanununun şartları gereğince, yabancılardan ve ulusal şirketlerin imtiyaz sahibi olabileceği, maden ocakları gelir.

Mal düzenlemesine yeni getirilmiş olan bu çifte ve derin değişim, bütün kaynakları, sonunda kullanılabilir ve imparatorluğun yeniden canlandırılmasında, hareket noktası olacaktır.

Abdulaziz sözünü tutacak: ülkesinin huzur ve refahını sağlayacaktır.

Kendinden önceki padişahların uygulamaları ve saray geleneklerine uymayıp, her şeyi kendi görüp, kendi hükme varan, savaş ve özellikle de denizcilik bakanlıklarını bizzat kendisinin üstlendiği söylenebilecek Abdulaziz'in ihtimam ve etkinliğinden, hiçbir hükümet sorunu ve hiçbir yönetim detayı kaçmadı.

Başta gelir gelmez, Abdulaziz, yeğeni Mehmet Murat Efendiyle, bütün denizle ilgili ve askeri kurumları, tersaneleri, dökümevlerini, kışlaları ve hastaneleri denetledi. İşleri yoluna koymak için, günlerini, her şeyi denetleyip incelemekle geçiriyordu. Ülkesinin mutluluk ve refahına olduğu kadar büyüklük ve gücüne düşkün Abdulaziz, ülkesine, fazla yük getirmeksizin, güçlü bir ordu ve etkili bir donanma sağlamaya yönelik en özgün yöntemleri arıyordu. Böylece, düzen ve dürüstlikle, savaş ve denizcilik bütçelerinde tasarruf ederek, gemi mevcudunu yükseltmeye yönelik, yeni gemi inşasını emredip, Avrupa sınırlarını korumakla özel olarak görevlendirilmiş 10 Arnavut bölüğünün oluşturulmasına karar verdi. Özel yeteneklere sahip kara ve deniz subayları istedi; yetkileri, Fransız devlet konseyininine çok benzeyen adalet konseyinin personelini yeniden düzenledi. Sivil yönetimleri reformdan geçirip onardı.

Abdülmecit'in hükümdarlığının sonunda, görevi kötüye kullanma hala sık görülen bir şeydi. Özellikle, merkezden uzak yerleşim birimlerinde keyfi uygulamalar sıklaşmıştı.

1 Temmuz 1861 bildirisinin taahhütlerine sadık olan Abdulaziz, her yerde, dürüstlük, adalet ve yasalara uyma konularında kurallara sadakati sağlamakta kararlı bir tutum içinde oldu. İstediklerini, yerine daha iyi getirebilmek için, emirleri gereğince, imparatorluğun her yanına, zimmetine

para geçirme, görevini kötüye kullanma ve haksız vergiden suçlu görülmüş her seviyeden memurları cezalandıracak komiserler yolladı.

Bu örnekler, faydalı sonuçlar ortaya koydu ve o zamandan beri, istismarları önlemek amacıyla alınan tedbirlerle, bunlar yalnızca istisnai durumlarda ortaya çıktı.

İşleri yoluna koyma kararlılığıyla, Abdülaziz, 1863'de, kamu yönetiminin çeşitli dallarında kaydettiği gelişmeleri daha yakından incelemek üzere, Mısır'a gitti. İstanbul'a dönüşü, bir zafer oldu. Onu, Firavunlar ülkesine gitmeye iten vatanseverlik duygularından ötürü kendisine minnettar olan bütün bir halkın gerçek tezahüratıyla karşılaştı. Görmüş olduğu bu tezahüratla, halkın mutluluğuna, ülkenin büyüklüğüne kendini daha da çok adama zorunluluğu hissetti. Tahta çıkışından itibaren, bu ulusal eserde, en büyük yardımcıları aydın iki insan olan Ali ve Fuat Paşalarla reformlarını sürdürdü. İşte, fedakar olduğu kadar aydın olan bu iki sadık yardımcı, Türkiye'nin başkalaşımında ağır ve zor görevinde hükümdarlarına, altı yıl boyunca, etkin bir biçimde yardımcı olmuşlar ve inançları hiç tükenmemiş, cesaretleri hiç kırılmamıştır.

Ne yazık ki, Rusya ve Yunanistan'daki ardı arkası gelmeyen entrikalar, imparatorluğun iç huzurunu ve dış güvenliğini sürekli sarstılar. Sadece, halkın huzur ve refahının yeniden sağlanmasıyla ilgilenmek için, Abdülaziz, dikkatini, bir süre için, reform ve iyileştirme projeleri üzerinde yoğunlaştıramamıştır.

Bu bağlamda, Suriye, üzücü bir karmaşa ve şiddet olaylarına sahne olmuştur.

Bu durumda, Avrupa adına, üstlendiği özel görev gereğince, bu olaya direk olarak karışan Fransa, hiç değilse Avrupa'ya karşı hangi kibirli tavırla yapılmış iyilik ve Suriye Hıristiyanlarına duyulan aşırı iyi niyet duygularının, Türkiye'nin padişahını harekete geçirdiğini kabul edebildi. Fransa, sürekli, bir ırkçılıkla bölünmüş bu bedbaht ülkeye acilen barışı getirmek çabalarını yasal kıldı ve bundan böyle patlamayı önlemek amacıyla her türlü çabayı gösterdi.

Halkın eğitimi, imparatorluğun yeniden canlandırılmasına yarayacak her şeye ihtimam gösteren Abdülaziz'in ilgilendiği bir diğer konudur. Müslüman ve Hıristiyan yerel okulları yeniden düzenlemekle kalmayıp; İstanbul'da, eğitimin Fransız üniversitelerindeki profesörlerce verileceği bir kolejin kurulması kararını aldı. Bu kolej, bir gün, ülkelerinde, modern medeniyetin en aktif propagandaları olacak, batılı duygu ve düşüncelerle yoğrulmuş insanların yetiştiği bir fidelelik olacaktır.

Vilayetlerin oluşturulması, her türden iyileştirmede verimli altı yıllık Abdülaziz yönetiminin en büyük yeniliğidir.

Biliniyor ki, Fransa'nın eyalet organizasyonundan örnek alınan *Vilayet*, ilçelere ayrılan, ilçelerin de kendi arasında nahiyelere ayrıldığı yönetim bölgesidir.

Osmanlı İmparatorluğunun kimi kısımlarında zaten, bir süredir başlatılmış modern *vilayet* yönetimi, yeni bir kanunla, Asya ve Avrupa'nın tüm yerleşim birimlerine yayılmıştır ve kısa sürede her yerde uygulanacaktır.

Bir hükümdarın ün kazanmasına yetecek ve Abdülaziz'in hükümdarlığının en zekice ve en becerikli icraatlarından biri olan, bu fevkalade buluş, hem vilayet, ilçe ve bucakların çıkarlarının iyi yönetimini, hem de verginin, tüm mükellefler arasında eşit bölüştürülmesini sağlar; ve Müslümanlara olduğu kadar Hıristiyanlara da kanun ve adalet önünde eşitlik getirir; ırkları ve dinleri ne olursa olsun tüm Osmanlı halkını eşit kılar.

Türkiye'de, zaten uzun süredir, Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasında eşitlik, prensipte ve hukuksal olarak vardır. Abdülaziz'in yönetimi sırasında, bu eşitlik gerçekten, uygulamada da yayılma gösterdi.

Bugün, sultanın bütün tebaası, aralarında ayırım gözetilmeksizin, tüm devlet görevlerine kabul edilmektedir. Yönetimin ve diplomasinin en yüksek görevlerinde çok sayıda Hıristiyan vardır; devletin bütün okullarında sayıları oldukça fazladır.

Sadece ordu, sırf Müslümanlardan oluşmuştur. Ama, bunun böyle olması, kanun öyle gerektirdiği için değildir; eşitlik prensibinin kati şekilde uygulanmasındaki engeli sürdüren, Hıristiyanların kendi isteğidir. Yasal olarak, asker, yönetici ya da diplomat olarak her alanda devlete hizmet etme serbestisine sahiplerdir. Fakat şimdiye kadar, gerek alışkanlıktan, gerek askerlik mesleğine eğilimleri olmadığından, bu serbestliği kullanmakta direnmişler ve vergi ödemeyi tercih etmişlerdir.

Hıristiyanlar için askerlik görevi yerine geçen bu özel vergi, Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında son derece üzücü bir ayırımın sürüp gitmesine yol açmıştır. Ama bu ayırım, ebediyen ortadan kalkacak ve kendilerinin istediği gün, sonsuza dek silinecektir.

Şu sıralarda, muhtemelen Fransa topraklarına beklide ayak basan Sultanın en büyük isteği; kendisinin, cami ya da kiliseye gitsin, ortak bir vatanın, aynı hak ve ödevlere sahip ve eşit gördüğü yurttaşlarının birbirlerine o gözle bakmalarıdır.

Zaten, Osmanlı Ordusunun saflarında ve kadrolarında, neredeyse, sadece Hıristiyan askerlerden oluşmuş olduğu halde, orduyla tamamen bütünleşmiş genellikle Macar ve Polonyalılardan oluşan bölükler mevcuttur.

Türkiye'de oturan Hıristiyanların inançlarından dolayı zulme uğradıkları söylenemez. Bugün, inanç özgürlüğü, tam ve kesindir.

İstanbul sokaklarında, Türk otoriteleri endişelenmeksizin, Müslüman halk rahatsız olmaksızın, Hıristiyan konvoylarının dolaştığı görülüyor mu?

Paris Katolikleri, ne bu özgürlüğe, ne de bu güvenliğe sahip olamaz.

II. Mahmut ilk olarak şöyle demişti: *“Tebaamın hepsi, gözümde eşittir; Onların, Hıristiyan ya da Müslüman olduklarını ancak, kiliseye ya da camiye gitmelerinden anlıyorum.”*

Abdülmecit, mevcut reformların değerli öncüsünün (II. Mahmut) kendisine miras bıraktığı dini hoşgörü örnekleri ve temel kurallarını sürdürmüştü.

Abdülaziz de, babasının ve ağabeyinin izinden gitti. Şu yüce söz, ona yakıştırılır: *“Bir Müslüman ve bir Hıristiyan suya düşse, birine bir elimi, diğerine, öbür elimi uzatırım.”* Bu sözü belki söylememiştir, ama daha da iyisini yapmıştır: tahta geçtiğinden beri duygu ve düşüncesiyle, bu sözü eyleme dökmüştür.

Fransa, hep Türkiye'nin dostu olmuştur. I. François zamanında da öyleydi, I. Napolyon zamanında da. İnanç farklılıkları bu iki ülkeyi ayırsa da, menfaatlerin benzerliği, onları birbirine yaklaştırıyordu.

Bu yüzdendir ki; bu iki hükümeti, temelli birleştiren bağlar, daha da sıkılaştı. Fransa, Türkiye ile her şeyini paylaştı. Bu iki ülke, Kırım'da Sivastopol surları önünde birlikte savaşmış, zafer kazandılar.

Abdülaziz, bu savaş meydanında ortaya konan, hiçbir şeyin silemediği kardeşlik ve tasada ve kıvançta birlikteliği unutmamıştır. Onun bu aydınlıklar ülkesinde, tehlike anında ülkesinin yardımına koşan, gelip onu kılıcıyla kurtaran Fransa'da aramaya geldiği şey, bir dost eli, minnettarlık ve sempatidir.

Abdülaziz'in III. Napolyon'u ziyareti, bir nezaket gösterisinden öte bir şeydir: minnettarlık ve güven göstergesidir.

İmparator (III. Napolyon) konuğunu bir müttefiği olarak kabul edecek, onun Türkiye'nin kalkındırılmasındaki gözüpek çabalarını onaylayacak ve ona bu eserinde gücü, tavsiyeleri ve desteğiyle yardıma hazır olduğunu gösterecektir.

Paris, Abdülaziz'e, ülkelerinde gelişimin öncüsü olmuş, tüm cömert ve zeki devlet adamlarına gösterdiği sempatiyi gösterecektir.

O halde, Abdülaziz, yüce ve güçlü karakteri seven bu misafirperver şehre hoş geldi: Ne de olsa o, doğu medeniyetinin beyni ve gücü değil midir?

Paris, 28 Haziran 1867.